অধ্যায় ৭ ঃ ভাৰতীয় জনজাতি

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য
৭.২ পৰিচয়
৭.৩ জনজাতি ঃ সংজ্ঞা আৰু অর্থ
৭.৪ জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য
৭.৪.১ টি. বি. নায়কৰ মতে জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য
৭.৪.২ নৃতাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণ
৭.৪.৩ ভাৰতীয় সংবিধান আৰু অনুসূচীত জনজাতি
৭.৪.৪ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য সমূহ
৭.৫ জনজাতি ঃ শ্রেণীবিভাগ আৰু বিস্তৃতি
৭.৬ জনজাতিৰ প্রতি বৃটিছ নীতি
৭.৭ স্বাধীনোত্তৰ কালৰ নীতি
৭.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলো
৭.৯ অধিক জানিবলৈ
৭.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৭.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি --

- জনজাতিৰ সংজ্ঞা নির্ণয় কৰিব পাৰিব
- জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে আৰু জনজাতি ¯ চিনাক্তকৰণ পদ্ধতিৰ বিষযে জানিব পাৰিব
- ভাৰতবর্ষৰ জনজাতিৰ শ্রেণীবিভাগ আৰু বিস্তাৰ সম্পর্কে জ্ঞাত হ'ব
- বৃটিছৰ দিনৰ জনজাতি নীতি সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- স্বাধীনতাৰ পৰৱর্ত্তীসময়ৰ জনজাতি নীতিৰ ৰাজ্যিক প্রণালীৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব

৭.২ পৰিচয়

ভাৰতীয় সমাজ বিভিন্ন সম্প্রদায়ৰ সমষ্টি। এই সম্প্রদায়সমূহৰ সামাজিক ৰীতি নীতি, প্রথা আৰু ব্যৱহাৰিক ভূমিকা সদায় একে নহয় । ধর্ম অনুসৰি তেওঁলোক বিভিন্ন ধৰণৰ হয় - কিছুমান হিন্দু ধর্মাৱলম্বী, কিছুমান মুছলমান ধর্মাৱলম্বী, কিছুমান শিখ ধর্মী আৰু আন কিছুমান খ্রীষ্টান ধর্মাৱলম্বী, ইত্যাদি। তেওঁলোকৰ জীৱন যাত্রাৰ প্রণালী অনুসৰিও তেওঁলোক ভিন ভিন্ন।

যিবিলাকৰ নীতি-নিয়ম তেওঁলোকে অনুকৰণ কৰে আৰু আধাৰতে ক'ব পাৰি ইয়াৰে কিছুমান সমাজ ব্যৱস্থা সৰল আৰু আন কিছুমান সমাজব্যৱস্থা জটিল। জাতি ভিত্তিক সমাজ জটিল সমাজ। আনহাতে জনজাতীয় সমাজ, সৰল সমাজ। ব্যৱহৃত ভাষাৰ ভিত্তিতো সমাজ একোখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰি। লগতে তেওঁলোকে বসবাস কৰা অঞ্চলৰ অৱস্থান অনুসৰিও ভাগ কৰিব পাৰি, যেনে -- গ্ৰাম্য সমাজ আৰু চহৰীয়া সমাজ, ইত্যাদি। গ্ৰাম্য সমাজত আমি জাতি আৰু জনজাতি দুয়োবিধ সমাজেই বিছাৰি পাওঁ; আনহাতে চহৰ বা নগৰীয়া অঞ্চলত বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ লোক পৰম্পৰাগত নীতি, প্ৰথা আদি অনুকৰণ নকৰাকৈয়ে আধুনিক প্ৰণালীৰে বসবাস কৰে।

এই অধ্যায়টিত আমি ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন জনজাতীয় সমাজসমূহৰ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিম। আমি যেতিয়া জনজাতীয় লোক বুলি কওঁ, তেতিয়া সেইসকল লোকক বুজো, যিসকল স্মৰণীয় কালৰে পৰা বিভিন্ন অঞ্চলত বাস কৰি আছে। তেওঁলোকক আদিম বাসী (Indigenous) লোক বুলিও কোৱা হয়।

৭.৩ জনজাতি ঃ সংজ্ঞা আৰু অর্থ

অক্সফ'ৰ্ড অভিধানে জনজাতিৰ সংজ্ঞা এইদৰে দিছে-- "*এজন দলপতিৰ অধীনত থকা আৰু সাধাৰণতে একেই পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বুলি ভবা আদিম বা বৰ্ব্বৰ অৱস্থাত থকা লোকৰ এটা গোটকে জনজাতি বোলে।*"

ডি. এন. মজুমদাৰে জনজাতিৰ সংজ্ঞা এনেদৰে দিছে-- "*কোনো বিশেষ অঞ্চলত থকা, অন্তঃবৈবাহিক, বিশেষীকৰণ নথকা, জনজাতীয় মুৰব্বীৰ দ্বাৰা পৰিচালিত, বংশগত বা আন ভাষাৰ ভিত্তিত সংগঠিত আন জনজাতি বা জাতিৰ পৰা দূৰত চিহ্নিত হোৱা সামাজিক গোটকে জনজাতি বুলিব পাৰি।*"

ৰাল্‌ফ লিন্টনৰ মতে *"জনজাতি এটা বিশেষ অঞ্চল জুৰি বাস কৰা আৰু সংস্কৃতিৰ সাদৃশ্য থকা তথা একেলগে থকাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা একতাৰ মনোভাৱৰ দ্বাৰা চিহ্নিত এটা সামাজিক গোট।"*

এল. এম. লুইচে বিশ্বাস কৰে যে জনজাতীয় সমাজৰ পৰিসৰ সৰু আৰু তেওঁলোকৰ সামাজিক আইনগত আৰু ৰাজনৈতিক জীৱন একোটা ভৌগোলিক এলেকাত সীমিত। তেওঁবিলাকৰ নীতি শিক্ষা ধৰ্ম তথা বিশ্ব দৰ্শন একে পৰ্যায়ৰে হয়। জনজাতীয় ভাষাসমূহ অলিখিত হোৱা হেতুকে কাল আৰু স্থানৰ মাজত সংযোগৰ পৰিসৰো ঠেক হোৱা দেখা যায়। আনহাতে, এনে সমাজবোৰৰ জীৱন যাত্ৰাৰ পদ্ধতি অতি সৰল আৰু বাহুল্যহীন, আটিল আৰু স্বনিৰ্ভৰশীল হোৱা দেখা যায় ; যিবোৰ গুণ আধুনিক সমাজত একেবাৰেই দেখা নাযায়।

অধ্যাপক সুৰজিত সিন্‌হাৰ মতে সাধাৰণভাৱে জনজাতি হ'ল "এখন হাবি, পাহাৰ বা সমতলত বিচ্ছিন্ন হৈ থকা আৰু ব্ৰাহ্মণিক শ্ৰেণীভিত্তিক সভ্যতাৰ প্ৰভাৱৰ বাহিৰত থকা প্ৰাক-আক্ষৰিক গোট।"

৭.৪ জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য

৭.৪.১ টি. বি. নায়কৰ মতে জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্য

ভাৰতীয় পটভূমিত টি. বি. নায়কে দিয়া জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ--

- এটা জনজাতীয় সম্প্রদায়ৰ ভিতৰত ন্যুনতম কার্যকৰী পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ থাকিব লাগে।
- ই অর্থনৈতিকভাৱে অনুন্নত বা পিছপৰা হ'ব লাগে (যেনে - প্রাকৃতিক সম্পদ আহৰণত আদিম প্রথাৰ ব্যৱহাৰ)। জনজাতীয় অর্থনীতি অনুন্নত স্তৰত থাকিব লাগে আৰু বহুমূখী জীৱনধাৰণৰ উপায় অৱলম্বন কৰা হ'ব লাগে।
- ইয়াৰ লোকসকলৰ তুলনামূলকভাৱে এটা ভৌগোলিক বিচ্ছিন্নতা থাকিব লাগে।
- তেওঁলোকৰ এক উমৈহতীয়া ভাষা থাকিব লাগে।
- জনজাতিসকল ৰাজনৈতিকভাবে সংগঠিত হ'বগে আৰু সাম্প্রদায়িক পঞ্চায়ত প্রভাৱশালী হ'বগে।
- এটা জনজাতিৰ প্রথাগত আইন থাকিব লাগে।

নায়কে যুক্তি দর্শাইছিল যে, সম্প্রদায় এটা জনজাতি হ'বলৈ ওপৰত হ'লে উল্লেখ কৰা সকলো বৈশিষ্ট্য থাকিব লাগিব আৰু এই সংজ্ঞাটোৱে সাধাৰণতে আত্মীয়স্বজন আৰু কর্তব্যৰ দ্বাৰা জড়িত এক নির্দিষ্ট অঞ্চলত বাস কৰা সামাজিক গোটক চিহ্নিত কৰে।

এইটো সত্য যে নায়কে উল্লেখ কৰা কিছুসংখ্যক বৈশিষ্ট্য জনজাতিসকলৰ মাজত বিদ্যমান, কিন্তু; সকলোখিনি উপাদানৰে সদায় উপস্থিতি দেখা নাযায়। একেই ধৰণে বেইলী (১৯৫৪) আৰু স্বাহলিন্সৰ জনজাতিৰ বিষয়ে দিয়া সংজ্ঞায়ে সর্বাত্মকভাৱে জনজাতিৰ দাঙি নধৰে। আঁদ্রে বেটেই Andre Beteille তেওঁৰ জনজাতি আৰু কৃষকৰ (Tribe and Peasants) বিষয়ে লিখা ৰচনাত 'জনজাতি'ৰ বিভিন্ন সংজ্ঞা আলোচনা কৰি আৰু শেষত তেওঁ এইটো সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিল যে, এখন জনজাতীয় সমাজৰ সংজ্ঞা দিবলৈ কোনো একমুখী প্রণালী বা পথ নাই। সংজ্ঞা হয়তো অতি বহল আৰু শিথিল বা অতি ঠেক আৰু সীমাবদ্ধ হ'ব পাৰে। অতি বহল হ'লে কেৱল জনজাতিৰ ক্ষেত্রতেই ব্যৱহৃত নহয়, বিভিন্ন ক্ষেত্রত ইয়াক কৃষকগোষ্ঠীৰ বাবেও ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যাব। আনহাতে অতি সীমাবদ্ধ হ'লে আকৌ ৰীতিগতভাৱে যাক জনজাতি বুলি কোৱা হয় তেনে বহু সমাজক বাদ দিবলগীয়া হ'ব। ঘুর্য়ে (Ghuriye, ১৯৬৩ ঃ ১৯-২০ ই বিখ্যাত গ্রন্থ 'অনুসূচীত জনজাতি' (The Schedule Tribe) ত জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ পৰীক্ষা কৰিছে। তেওঁৰ বক্তব্যৰ সাৰমর্ম হ'ল এয়ে যে -- জনজাতি সকলক প্রকৃতত্তে আদিম বুলি ক'ব নোৱাৰি, কিয়নো তেওঁলোক যে মূল অধিবাসী তাৰ কোনো প্রমাণ নাই। তেওঁ ব্যাখ্যা কৰিছে যে জনজাতীয়সকল হ'ল হিন্দু সমাজত অসম্পূর্ণভাৱে সম্মিলিত গোট আৰু এওঁলোকক পিছপৰা বা অনগ্রসৰ হিন্দু বুলিব পাৰি। ঘুর্য়েৰ সংজ্ঞাটি ভাৰতবর্ষৰ জনজাতীয় লোকসকলৰ

বিষয়ে কৰাকোনো পৰিকল্পিত অধ্যয়নৰ ভিত্তিত আগবঢ়োৱা সংজ্ঞা নহয়, সেয়েহে বৰ্তমানৰ যুগত তেওঁৰ সংজ্ঞাৰ কোনো গ্ৰহণযোগ্যতা নাই।

৭.৪.২ নৃতাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণ

নৃতাত্ত্বিক সন্মিলনে জনজাতি সম্পৰ্কে আগবঢ়োৱা সংজ্ঞাটো এটা প্ৰায় শুদ্ধ সংজ্ঞা বুলি বিবেচনা কৰা হয় (Beteille, ১৯৮৭ঃ৭৮)। তেওঁলোকৰ মতে এটা জনজাতি হ'ল সম্পূৰ্ণৰূপে এক পৰিকল্পিত সমাজ। এনেকুৱা সমাজৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল --

- ই স্ব-যুগমীয়া কৰণৰ সুব্যৱস্থা, যিয়ে সামূহিকভাৱে জীৱন যাপনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সম্পদসমূহ নিজ এলেকাৰ অধীনত সুচাৰুৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে।
- ই এটা সম্পূৰ্ণ সংস্কৃতি।
- প্ৰত্যেক জনজাতিৰ তেওঁলোকৰ ৰাজনৈতিক স্বশাসন চিহ্নিত কৰিবলৈ এক নিৰ্দিষ্ট বাসভূমি থাকে।
- সংস্কৃতিৰ বিভিন্নতা দেখুৱাবলৈ তেওঁলোকৰ নিজা ভাষা বা লিপি থাকে।

৭.৪.৩ ভাৰতীয় সংবিধান আৰু অনুসূচীত জনজাতি

ভাৰতীয় সংবিধানে কিছুসংখ্যক জনজাতিক অনুসূচীত জনজাতি হিচাপে চিহ্নিত কৰিছে যদিও কিহৰ ভিত্তিত এটা সম্প্ৰদায় অনুসূচীত জনজাতি ক্ৰমত পৰিব তাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট নীতি বা সংজ্ঞা দিয়া নাই। তথাপিও এটা সম্প্ৰদায়ক অনুসূচীত জনজাতি হিচাপে চিহ্নিত কৰাৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা নীতিসমূহ হ'ল --

- এক নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক অঞ্চলত পৰম্পৰাগত জীৱিকা।
- নিৰ্দিষ্ট সংস্কৃতি য'ত জনজাতীয় জীৱন প্ৰণালীৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপ অন্তৰ্ভুক্ত ; উদাহৰণ স্বৰূপে ভাষা, প্ৰথা, ঐতিহ্য, ধৰ্মীয় বিশ্বাস, কলা আৰু শিল্প আদি।
- আদিম বৈশিষ্ট্যসমূহ, যিয়ে জীৱিকাৰ প্ৰণালী, অৰ্থনীতি আদি পুঙ্খানুপুঙ্খৰূপে বৰ্ণনা কৰে।
- শৈক্ষিক আৰু অৰ্থনৈতিক উন্নতিৰ অভাৱ ।

৭.৪.৪ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা জনজাতিৰ সাৰ্বজনীন বৈশিষ্ট্যসমূহ বাচি উলিওৱা কঠিন নহ'ব। তেনেকুৱা আন কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য তলত উল্লেখ কৰা হ'ল --

- প্ৰত্যেক জনজাতিৰে একোটা নাম থাকে, যাৰ পৰা তেওঁলোকে নিজকে চিহ্নিত কৰে।
- তেওঁলোক ৰাজনৈতিকভাৱে স্বায়ত্বশাসিত আৰু প্ৰত্যেক জনজাতিৰ এক নিৰ্দিষ্ট বাসস্থান থাকে।
- জনজাতিসকল ৰাজনৈতিকভাৱে সংগঠিত হ'ব লাগে আৰু তেওঁলোকৰ সাম্প্ৰদায়িক পঞ্চায়ত প্ৰভাৱশালী হ'ব লাগে।

- সংস্কৃতিৰ বিভিন্নতা দেখুৱাবলৈ তেওঁলোকৰ নিজা ভাষা থাকে।
- প্ৰত্যেকৰে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট আচৰণবিধি আৰু ৰীতি-নীতি, পৰামৰ্শাৱলী থাকে।

আন কিছুমান সৰু সুৱা বৈশিষ্ট্য হ'ল -

- বেছিভাগ জনজাতীয় ভাষাৰে লিপি নাথাকে।
- তেওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষসকল একেই বংশৰ আছিল বুলি প্ৰত্যেক জনজাতিয়ে বিশ্বাস কৰে। যিটো প্ৰকৃততে সত্য বা পুৰাকথা সদৃহ হ'ব পাৰে।
- পৰিৱৰ্তিত সমাজ ব্যৱস্থাক জনজাতীয়লোকসকলে সহজে গ্ৰহণ কৰি নলয়।
- তেওঁলোকে নিষিদ্ধতা (Taboo) বিশ্বাস কৰে, যিবোৰ কিছুমান নিষেধাজ্ঞা বা বাধা- নিষেধ। এইবোৰ সাধাৰণতে মুখে মুখে চলি আহে কিন্তু একোখন আইন সদৃহ ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ ১

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সত্য নে অসত্য নিৰ্ণয় কৰক --

(ক) নৃতাত্ত্বিক সন্মিলনে জনজাতিক এটা স্বয়ং সঞ্চালিত প্ৰণালী বুলি আখ্যা দিছে।

.....

.....

(খ) নিজ ভাষা আৰু দোৱান নথকাটো জনজাতিৰ অন্যতম বৈশিষ্ট।

.....

.....

(গ) অনুসূচিত জনজাতিৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰ অন্যতম নিকায় হৈছে শিক্ষা আৰু অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ অভাৱ।

.....

.....

৭.৫ জনজাতি ঃ শ্ৰেণীবিভাগ আৰু বিস্তৃতি

ভাৰতবৰ্ষৰ জনজাতিসকলক বহু ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত গুহ, ডুবে, ৰয়বৰ্মন আৰু ভৌমিকৰ শ্ৰেণীবিভাগ উল্লেখযোগ্য। ১৯৯১ চনত ভৌমিকে তেওঁ গ্ৰন্থ 'Tribal India' ত ভাৰতবৰ্ষত জনজাতিসকলক এনেদৰে বিভাজন কৰিছে --

- ভৌগোলিক শ্ৰেণীবিভাগ
- ভাষাৰ ভিত্তিত শ্ৰেণীবিভাগ
- শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য আৰু প্ৰজাতিগত সম্বন্ধ (racial affinities)
- অৰ্থনীতি অনুসৰি শ্ৰেণীবিভাগ

- **ভৌগোলিক শ্রেণীবিভাগ**

বিভিন্ন নৃতত্ত্ববিদে ভৌগোলিক ভিত্তিত জনজাতি শ্রেণী ৩ বিভক্ত কৰিছে। নৃতত্ত্ববিদ গুহই মুঠ তিনিটা শ্রেণীত কৰা ভাগটি এটি উল্লেখযোগ্য বিভাগ। সেয়া হ'ল --

- ভাৰতবর্ষৰ পূৱ সীমান্তৰ পার্বত্য উপত্যকাৰ উত্তৰ আৰু উত্তৰ পূৱ অঞ্চল,
- ভাৰত উপদ্বীপ আৰু ইণ্ডো গঙ্গা সমতল, আৰু
- দক্ষিণাঞ্চল।

- সাম্প্রতিক কালত নৃতত্ত্ববিদ এল. পি. বিদ্যার্থীয়ে কৰা জনজাতিৰ শ্রেণী বিভাজনটি এটি উল্লেখযোগ্য তথা বিজ্ঞানসম্মত বিভাজন। তেওঁ জনজাতিসকলক ভাৰতবর্ষৰ আবয়বিক অঞ্চলৰ ভিত্তিত ৫ টা ভাগত ভাগ কৰিছে। যথা --

- হিমালয় অঞ্চল,
- মধ্য ভাৰত অঞ্চল,
- পশ্চিম ভাৰত অঞ্চল,
- দক্ষিণ ভাৰত অঞ্চল, আৰু
- দ্বীপ অঞ্চল

- **হিমালয় অঞ্চল** ঃ হিমালয় অঞ্চল পুনৰ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে --

- উত্তৰ-পূব হিমালয় অঞ্চল,
- কেন্দ্রীয় হিমালয় অঞ্চল, আৰু
- উত্তৰ পশ্চিম হিমালয় অঞ্চল।

  - **উত্তৰ-পূৱ হিমালয় অঞ্চলত** উত্তৰ পূর্বাঞ্চলৰ সাতখন ৰাজ্য আৰু উত্তৰ বংগৰ পার্বত্য অঞ্চল সন্নিবিষ্ট কৰা হয়। ইয়াত বসবাস কৰা মুখ্য জনজাতিবোৰ হ'ল -- বড়ো, খাচী, মিছিং, গাৰো, আবৰ, নগা, মেইটে, কার্বি, মিজো, চাক্‌মা আদি।
  - **কেন্দ্রীয় হিমালয় অঞ্চলত** উত্তৰ প্রদেশ আৰু বিহাৰৰ তৰাই (tarai) অঞ্চল সন্নিৰিষ্ট কৰা হয়। এই অঞ্চলৰ বিশিষ্ট জনজাতীয় গোষ্ঠীসমূহ হ'ল -- চাওতাল, ওৰাও, মুণ্ডা, খৰিয়া ইত্যাদি।
  - **উত্তৰ পশ্চিম হিমালয় অঞ্চলৰ** ভিতৰত হিমাচল প্রদেশ, উত্তৰাখণ্ড আৰু জম্মু কাশ্মীৰ এই কেইখন ৰাজ্য অন্তর্ভুক্ত। এই অঞ্চলৰ উল্লেখযোগ্য জনজাতিসকল হ'ল -- গাদ্দী, গুজ্জৰ, পাঙ্কাৱাল, কিনাউৰ বা কিন্নৰ, লাহাউলা, লাড্ডাখী, বাকৰাউল, ব্ৰ'কপা, চাংপা, বাল্টি, ভগ্‌বা ইত্যাদি।

- **মধ্য ভাৰত অঞ্চল** ঃ দেশৰ সকলোতকৈ বেছি সংখ্যক জনজাতীয় লোক এই অঞ্চলৰ অন্তর্ভুক্ত। এই অঞ্চলত বিহাৰ, পশ্চিমবঙ্গ, উৰিষ্যা আৰু মধ্যপ্রদেশ -- এই ৰাজ্য কেইখন পৰে। এই অঞ্চলৰ উল্লেখযোগ্য জনজাতিসকল হ'ল-- ওৰাও, চাওতাল, গণ্ড ইত্যাদি।
- **পশ্চিম ভাৰত অঞ্চল** ঃ ৰাজস্থান, গুজৰাট, মহাৰাষ্ট্র, গোৱা, দাদ্‌ৰা আৰু নগৰ হাভেলী-- এই ৰাজ্যকেইখনআৰু কেন্দ্রীয় শাসিত অঞ্চলকেইখন ইয়াৰ অন্তর্ভুক্ত। এই অঞ্চলৰ

জনজাতিৰ মুঠ জনসংখ্যা হ'ল ৯৮.৮৬ লাখ। গুজ্জৰ, ভীল আৰু মিনাসকল এই অঞ্চলৰ বাসিন্দা।

- **দক্ষিণ ভাৰত অঞ্চল** ঃ ভাৰত উপদ্বীপৰ বাকীখিনি অঞ্চল, যেনে -- অন্ধ্রপ্রদেশ, তামিলনাড়ু, কর্ণাটক, আৰু কেৰেলা ইয়াৰ অন্তর্ভুক্ত। এই অঞ্চলত জনজাতীয় লোকৰ সংখ্যা তাকৰ। আৰান্দান, কাদাৰ, ইৰুলা, কোটা, পাল্লিয়েন আৰু টোডা জনজাতিসকল এই অঞ্চলৰ উল্লেখযোগ্য বাসিন্দা।
- **দ্বীপ অঞ্চল** ঃ আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জ আৰু লাক্ষাদ্বীপ এই অঞ্চলৰ ভিতৰত পৰে। জাৰৱা, ওঙ্গাচ, আন্দামানীজ আদি এই অঞ্চলৰ কিছুমান জনজাতি।

জনসংখ্যা হিচাপে গণ্ড জনজাতীয় গোষ্ঠীৰ সংখ্যা সকলোতকৈ বেছি, ইয়াৰ পিছতেই ভিলসকল। জনসংখ্যাৰ উচ্চ আৰু নিম্ন সংখ্যা হিচাপে ভাৰতবর্ষৰ জনজাতিৰ এক তালিকা তলত দিয়া হ'ল। তালিকাখন জনসংখ্যাৰ আসন্ন মান হিচাপে দিয়া হ'ল।

- সকলোতকৈ বেছি জনসংখ্যাৰ থকা জনজাতীয় গোষ্ঠীসমূহ

গণ্ড	-	৮ লাখ
ভিল	-	৭.৫ লাখ
চাওতাল	-	৫ লাখ
মিনা	-	২.২ লাখ
ওৰাওঁ	-	২ লাখ

- কম জনসংখ্যাৰ জনজাতীয় গোষ্ঠীসমূহ

জাৰৱা	-	৫০ জন
ওঙ্গাচ	-	১০০ জন
আন্দামানীজ	-	১৫০ জন
আৰানদান	-	২৫০ জন

৭.৬ জনজাতিৰ প্রতি বৃটিছ নীতি

জনজাতীয় লোকসকলৰ বাবে বৃটিছৰ কোনো সুনির্দ্দিষ্ট নীতি নাছিল। কিন্তু সমাজৰ মূল প্রবাহৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ থকা এই লোকসকলক তেওঁলোকে বর্বৰ হিচাপে বিবেচনা কৰিছিল আৰু সেয়েহে জনজাতীয় লোকসকলক অস্ত্রবলৰ দ্বাৰা শান্ত কৰি ৰাখিব বিচাৰিছিল আৰু পাছত শিক্ষাৰ জৰিয়তে চুবুৰীয়া সুসভ্য জাতিসমূহৰ সৈতে মিলি যাব পৰাকৈ সুসভ্য কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ছোটা নাগপুৰ অঞ্চলৰ ১৮৩১ চনৰ ক'ল বিদ্রোহৰ (Kol Mutiny) ৰ সময়ৰ পৰা বৃটিছ চৰকাৰে জনজাতিৰ বিভিন্ন উত্থানৰ সন্মুখীন হৈছিল। বৃটিছ চৰকাৰে ৰাজ্যখনৰ গৱর্ণৰ জেনেৰেলৰ বাবে এজন এজেণ্ট নিয়োগ কৰিছিল। ইয়াৰ পাছত ১৮৫৫ চনত ভূমি মূল্য নির্দ্ধাৰণক লৈ চাওতাল বিদ্রোহ আৰম্ভ হয়। এই দুয়োটা পৰিঘটনাতেই বৃটিছ চৰকাৰে প্রশাসনীয় ব্যৱস্থা আৰু ভূমিৰ লগত জড়িত আইন সলনি কৰিবলগীয়া হয়। ভাৰত চৰকাৰ ১৮৭০ চনৰ ধাৰা মতে

সংসদে গৱর্ণৰ জেনেৰেল ইন কাউন্সিলক স্থানীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰে প্রণয় কৰা আইন বলবৎ কৰিবলৈ ক্ষমতা প্রদান কৰা হৈছে।

এই আইনৰ অধীনত বহুতো ব্যৱস্থা লোৱা হয়। ১৮৭৪ চনত ভাৰতীয় আইন প্রণয়নকাৰী পৰিষদে তালিকাভুক্ত জিলা আইন গৃহীত কৰে, যাৰ দ্বাৰা স্থানীয় চৰকাৰক এই তালিকাভুক্ত অঞ্চলত প্রযোজ্য আইনসমূহ পর্যালোচনা কৰি প্রয়োজন সাপেক্ষে বিলোপ অথবা সংশোধন কৰি ব্যৱস্থা ল'বলৈ কর্তৃত্ব দিয়া হৈছিল।

বৃটিছ প্রণালীৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল শান্তি আৰু সুৰক্ষা প্রদান কৰা আৰু মানুহৰ অগ্রগতিৰ বাবে ভৈয়ামৰ লোকৰ সৈতে একতাৰ মনোভাৱেৰে মিলামিছা কৰা। বৃটিছৰ বন নীতিও মৌলিকভাৱে বেলেগ নহয়। লাহে লাহে এই এলেকাসমূহৰ জৰীপ আৰম্ভ কৰা হয় আৰু যেতিয়া য'ত সম্ভৱপৰ হয় তেনেকৈ ভূমি ৰাজহ আৰোপ কৰা হয়। ১৮৭৬ চনত চৰকাৰে চাওতাল পৰগণাত ব্যক্তিগতভাৱেই হওক বা ন্যায়ালয়ৰ আদেশ মৰ্মেই হওক, ভূমিৰ বিক্রী বন্ধ কৰি দিয়ে।

মন্টেগ' আৰু লর্ড চেমচ্‌ফ'র্ডে তেওঁলোকৰ সংস্কাৰমূলক বিৱৰণতো এই অঞ্চলৰ কিছুমান পিছপৰা এলেকাৰ আদিম অধিবাসীৰ অৱস্থিতি স্বীকাৰ কৰিছে, য'ত কোনো ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানৰ উপাদান বিচাৰি পোৱা যায়। তেওঁলোকে অভিমত দিছিল যে পিছপৰা শ্রেণীৰ প্রশাসন সেই অঞ্চলৰ মুৰব্বীয়ে সম্পাদন কৰিছিল।

১৯১৯ চনৰ ভাৰত চৰকাৰ আইনৰ অধীনৰ ৫২ A(২) দফা অনুসৰি গৱর্ণৰ জেনেৰেলক চেক্রেটেৰী অব ষ্টেটৰ অনুমোদন সাপেক্ষে যিকোনো অঞ্চল পিছপৰা বুলি ঘোষণা কৰিব পৰা ক্ষমতা প্রদান কৰিছিল। সেই হিচাপে, চৰকাৰে যথেষ্ট সংখ্যক অঞ্চল পিছপৰা অঞ্চল হিচাপে ঘোষণা কৰিছিল। ইয়াৰ পিছতো কিছু প্রশাসনীয় সংস্কাৰ হৈছিল। ১৯৩৫ চনৰ ভাৰত চৰকাৰ আইনৰ অধীনত ১৯৩৬ চনত এই অঞ্চলসমূহ কিছু পৰিবর্তন কৰি 'বহিঃর্ভূত অঞ্চল' (excluded area) আৰু 'আংশিক বহিঃর্ভূত অঞ্চল' (Partially excluded area) হিচাপে নতুনকৈ গঠন কৰা হয়।

৭.৭ স্বাধীনোত্তৰ কালৰ নীতি

- **স্বাধীনতাৰ পৰৱর্ত্তীসময়ৰ নীতি ঐক্যবদ্ধতা আৰু স্বায়ত্বশাসনৰ বিতর্ক ঃ**

স্বাধীনতাৰ পৰৱর্তী কালত, বিভিন্ন দিশৰ পৰা জনজাতিৰ অসুবিধাসমূহ ব্যাখ্যা কৰা হৈছিল, ব্রিটিছ নীতিৰ বিচ্ছিন্নতাবাদী আৰু সম্পূর্ণভাৱে লীন যোৱা পদ্ধতিক নুই কৰিছিল আৰু ইয়াৰ ঠাইত সামাজিক সংহতিৰ নীতি মানি লৈছিল। সংহতিৰ নীতি অনুসৰি জনজাতীয়সকলক এটা অঞ্চললৈ পৰিৱর্তিত কৰিব নালাগে আৰু মূলসূতিৰ লগত সংহতিৰ বাবে বলপ্রয়োগ কৰিব নালাগে, তাতোকৈ তেওঁলোকে লাহে লাহে একত্রহৈ জাতীয় মূলসূঁতিলৈ বা ধাৰালৈ লৈ আহিব লাগে। মূলসূঁতিৰ সৈতে সংহত হ'বৰ বাবে তথা জনজাতীয় সংস্কৃতি ৰক্ষাৰ বাবে অতি সাৱধানতাৰে বিভিন্ন পৰিকল্পনা কৰাৰ প্রয়োজন।

➢ **ৰাজনৈতিক স্বায়ত্ব শাসন ঃ**

ভাৰতীয় সংবিধানে দেশৰ বিভিন্ন অংশত বাস কৰা কেইবা নিযুত জনজাতীয় লোকৰ আইনগত সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। এইটো সংবিধানৰ পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ অনুচ্ছেদত সন্নিৱিষ্ট কৰি জনজাতিসকলৰ সম্পূর্ণ উন্নয়নৰ বাবে স্বায়ত্ব শাসন ব্যৱস্থা প্রদান কৰা হৈছে। এই উপায় বা ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰি বিভিন্ন ৰাজ্যই জনজাতি প্রধান অঞ্চলসমূহত স্বায়ত্বশাসিত জিলা পৰিষদ গঠন কৰিছে। অসমৰ উত্তৰ কাছাৰ পাহাৰীয়া জিলা পৰিষদ, কার্বি আংলং জিলা আৰু বড়ো আঞ্চলিক পৰিষদ সংবিধানৰ ষষ্ঠ অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্রৱর্তন কৰা হৈছে।

➢ **পঞ্চশীল**

নেহৰুৱে পঞ্চশীল নীতিক একত্রীকৰণৰ পথ হিচাপে লৈ নীতি নির্দেশাৱলী প্রৱর্তন কৰিছিল।

পঞ্চশীল নির্দেশাৱলীবোৰ এনেধৰণৰ ঃ

- জনজাতীয় লোকসকলক তেওঁলোকৰ নিজা বুদ্ধি-বৃত্তি ধ্যান-ধাৰণাৰে উন্নতি কৰিবলৈ সুবিধা প্রদান কৰিব লাগিব আৰু তেওঁলোকৰ ওপৰত কোনো বোজা জাপি দিয়াৰ পৰা বিৰত থাকিব লাগিব ।
- ভূমিৰ আৰু বনাঞ্চলৰ ওপৰত থকা তেওঁলোকৰ অধিকাৰক সন্মান জনাব লাগিব।
- জনজাতিসকলক নিজৰ প্রশাসনৰউন্নতি তথা তদাৰককৰিব পৰাকৈ প্রশিক্ষিত কৰিব লাগিব আৰু মানৱসম্পদ সৃষ্টিৰ বাবে যোৰ দিব লাগিব।
- তেওঁলোকক বৰ বেছিকৈ প্রশাসিত কৰিব নালাগিব অথবা বহুবোৰ আঁচনিও তেওঁলোকৰ ওপৰত জাপি দিব নালাগিব।
- জনজাতিসকলৰ উন্নয়ন আমি ফলাফল পৰিসংখ্যা বা খৰছ হোৱা ধনৰ পৰিমাণৰ দ্বাৰা নির্ণয় কৰাতকৈ ইয়াৰ লগত জড়িত থকা ব্যক্তিৰ গুণগত বিকাশৰ দ্বাৰাহে নিৰূপণ কৰা উচিত।

১৯৫৩ চনত ভাৰত চৰকাৰে ইয়াৰ বিভিন্ন ৰাজ্যসমূহত জনজাতীয় এলেকাসমূহৰ উন্নতিৰ কাৰণে ৪৩ টা বহুমুখী জনজাতীয় উপ-খণ্ড স্থাপন কৰে। ১৯৬০ চনৰ পৰা ১৯৬৯ চনলৈ এই খণ্ড সমূহৰ কার্যাৱলী পৰীক্ষা কৰিবলৈ আৰু জনজাতিৰ অসুবিধাসমূহ চাবলৈ কেইবাখনো কমিটি গঠন কৰা হৈছিল।

জনজাতীয় অঞ্চলসমূহৰ অর্থনৈতিক উন্নতিৰ বাবে, ১৯৭৪ চনৰ পৰা পঞ্চম বার্ষিক পৰিকল্পনাৰ জনজাতীয় উপ-পৰিকল্পনা কৰা হয়। এইটো বর্তমানেও চলি আছে। বহু ধৰণৰ অন্যান্য উন্নতিমূলক যোজনাও গ্রহণ কৰা হৈছে।

এনেধৰণৰ পদক্ষেপ লোৱাৰ পাছতো জনজাতিসকলৰ অৱস্থাৰ উন্নতি বিস্তৃতভাৱে হোৱা নাই। আনকি সংবিধানে সংযোজন কৰা বিভিন্ন কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক ধাৰাসমূহেও এই লোকসকলৰ কাৰণে প্রকৃত ন্যায় বিচাৰ কৰিব পৰা নাই। জনজাতীয় লোকসভাৰ মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ সূচক যথেষ্ট নিম্ন মানৰ হৈ অহা দেখা যায়। লগতে নিম্ন আন্তঃগাঁথনি, প্রাকৃতিক

সম্পদৰ ওপৰত ক্ৰম হ্ৰাসমান নিয়ন্ত্ৰণ, থকা ঠাইৰ পৰা যি কোনো মুহূৰ্ততে উচ্ছেদ হোৱাৰ আশংকা, সমাজ তথা অৰ্থনীতিৰ মূলসুঁতিৰ পৰা বাহিৰত অৱস্থান, সুবিধা আৰু সম্পদৰ অসমান বিতৰণ আৰু সৱলীকৰণৰ অভাৱেই হৈছে জনজাতীয় লোকসকলে সন্মুখীন হোৱা মুখ্য সমস্যাৰাজি। এই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰি তেওঁলোকক এক প্ৰগতিশীল পথলৈ লৈ গৈ, ৰাষ্ট্ৰগঠনত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ সক্ষম কৰি তুলিবলৈ ভাৰত চৰকাৰে 'অনুসূচীত জনজাতিৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় নীতি' প্ৰণয়ন কৰে। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল আৰ্থসামাজিক উন্নয়নৰ লগতে সংবিধানিক ৰক্ষণাবেক্ষণসমূহ বাস্তৱত ৰূপায়ণ কৰা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ-২

খালী ঠাই পূৰণ কৰক

(ক) ..... সকল ভাৰতবৰ্ষৰ সকলোতকৈ বেছি জনসংখ্যা থকা জনজাতীয় গোট।

(খ) আটাইতকৈ কম জনসংখ্যাৰ জনজাতীয় গোট হ'ল .....।

(গ) অসমৰ জনজাতীয় গোষ্ঠী সমূহ ..... অঞ্চলৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

(ঘ) অসমৰ জনজাতীয় স্বায়ত্ব শাসিত অঞ্চলসমূহ ভাৰতীয় সংবিধানৰ ..... অনুসূচী অনুসৰি গঠন কৰা হয়।

(ঙ) পঞ্চশীল নীতিৰ আঁৰত থকা মানুহজন হৈছে .....।

৭.৮ ঃ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যাটিত আমি বিভিন্ন নৃতাত্ত্বিকে আগবঢ়োৱা জনজাতিৰ বিভিন্ন সংজ্ঞাৰ বিষয়ে আমি আলোচনা কৰিলোঁ।
- নৃতত্ত্ববিদ নায়কে দিয়া জনজাতিৰ সংজ্ঞা তথা বৈশিষ্ট্য, নৃতত্ত্ববিদ আদ্ৰে বেটে আৰু ঘুৰ্য়েৰ সমালোচনা, নৃতাত্ত্বিক সন্মিলনে লিপিবদ্ধকৰণ জনজাতিৰ বৈশিষ্ট্যৰ তালিকা, ভাৰতীয় সংবিধানে অনুসূচীত জনজাতিক চিনাক্ত কৰিবলৈ লোৱা উপাদানসমূহৰ দ্বাৰা আমি ভাৰতীয় পটভূমিত জনজাতিসকলৰ কিছুমান সাৰ্বজনীন বৈশিষ্ট্য দেখা পাওঁ।
- মুখ্য বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল -- ৰাজনৈতিক স্বায়ত্বশাসন আৰু নিজা অঞ্চল, ৰাজনৈতিকভাৱে সংগঠিত এটা সম্প্ৰদায়, নিজা ভাষা, ৰীতি-নীতি আৰু উৎসৱ, সমগোত্ৰীয় বিবাহ, এই সকলোবোৰেই তেওঁলোকৰ সংস্কৃতিক পৰিচয় চিহ্নিত কৰি তোলে।
- ভাৰতবৰ্ষৰ জনজাতিৰ ভৌগোলিক শ্ৰেণীবিভাগৰ ওপৰতো আমি দৃষ্টিপাত কৰিছোঁ আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন উপাদানসমূহ দ্বাৰা নৃতাত্ত্বিকসকলে ভাৰতবৰ্ষৰ জনজাতি সমূহৰ শ্ৰেণীবিভাগ কৰিছে।

- ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা আৰু মানি চলা বিভিন্ন জনজাতীয় নীতি, যিবোৰ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ্ আৰু পৰৱৰ্ত্তী কালচোৱাত গ্ৰহণ কৰা হৈছিল, এই সকলোবোৰ আলোচনা কৰা হৈছে।
- ভাৰতীয় সংবিধান, ভাৰতবৰ্ষৰ জনজাতীয় লোকৰ পুনৰউত্থানৰ বাবে বিভিন্ন সময়ত ক্ৰমানুসাৰে বিবিধ পৰিকল্পনা আৰু পুঁজিৰ যোগান ধৰা হৈছে। ভাৰতীয় সংবিধানৰ লক্ষ্য অনুধাৱন কৰিবলৈ ভাৰত চৰকাৰে অনুসূচীত জনজাতিৰ বাবে এক জাতীয় নীতিৰ ওপৰত কাম কৰি আছে।

৭.৯ অধিক জানিবলৈ

১) L.P. Vidyarthi and B.K. Rai : The Tribal Culture of India, Concept, Delhi
Nadeem Hasnain : Tribal India, Prakashan Delhi.

৭.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

(ক) সত্য (খ) অসত্য (গ) সত্য

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ

(ক) গণ্ড (খ) জাৰৱা (গ) উত্তৰ-পূব হিমালয়

(ঘ) ষষ্ঠ (ঙ) জৱাহৰলাল নেহৰু

৭.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ জনজাতিৰ সংজ্ঞা দিয়ক। জনজাতিৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ নৃতাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা জনজাতিক কেনেদৰে চিনাক্তকৰণ কৰা হয়?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ অনুসূচীত জনজাতি বিশ্লেষণ কৰাৰ উপাদান সমূহ কি কি?

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভৌগোলিক ভিত্তিত জনজাতিৰ শ্ৰেণীবিভাগ সম্পৰ্কে এটা টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ বৃটিছৰ জনজাতীয় নীতিৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্ত্তী কালছোৱাৰ চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা জনজাতিৰ নীতিসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***